

УДК 341.231.14

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

THE RESTRICTIONS OF THE RIGHT TO FREEDOM OF ASSEMBLY IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Пахомов Д.С.,

*аспірант кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена питанням практики Європейського суду з прав людини щодо реалізації права на свободу мирних зібрань. Досліджуються рішення, пов'язані з обмеженням цього права, проводиться узагальнення практики. Велика увага приділяється характеристиці змісту підстав для обмеження права на свободу мирних зібрань згідно з Європейською конвенцією з прав людини.

Ключові слова: права людини, мирні зібрання, Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини, обмеження права.

Стаття посвящена вопросам практики Европейского суда по правам человека относительно реализации права на свободу мирных собраний. Исследуются решения, связанные с ограничением этого права, проводится обобщение практики. Большое внимание уделяется характеристике содержания оснований для ограничения права на свободу мирных собраний в соответствии с Европейской конвенцией по правам человека.

Ключевые слова: права человека, мирные собрания, Европейский суд по правам человека, Европейская конвенция по правам человека, ограничение права.

Article is devoted to the practice of European Court of Human Rights on the freedom of peaceful assembly. The decisions related to the restriction of this right are studied. A lot of attention is paid to the characteristics of the contents of grounds for restricting the freedom of peaceful assembly under the European Convention on Human Rights.

Key words: human rights, peaceful assembly, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, restrictions on the right.

Право на свободу мирних зібрань належить до переліку фундаментальних прав людини. Питання, пов'язані з його захистом, дотриманням та реалізацією, стають предметом розгляду органів міжнародної юстиції. У зв'язку із зростанням числа протестних рухів у всьому світі на початку XXI ст. питання обмеження права на свободу мирних зібрань та практика міжнародних судових органів із цього приводу набуває особливої актуальності.

Одним із найвідоміших та найефективніших таких органів, предметом діяльності якого є захист прав людини, безумовно, є Європейський суд із прав людини (англ. European Court of Human Rights, фр. Cour européenne des droits de l'homme, далі – Суд) – міжнародний судовий орган, створений у рамках Ради Європи на підставі Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) і покликаний здійснювати контроль за виконанням державами-учасниками положень цієї Конвенції [1, с. 145]. З-поміж іншого, Суд розглядає велику кількість справ, предметом яких є порушення або забезпечення дотримання права на свободу мирних зібрань.

Дослідження цієї теми є особливо актуальним для України, оскільки, як наголошує Т. І. Фулей, «у практиці адміністративних судів України важливе місце посідають справи про обмеження чи усунення обмежень щодо реалізації права на мирні зібрання» [2, с. 27]. Водночас практика Європейського суду з прав людини може застосовуватися вітчизняними судами при прийнятті ними рішень відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», в якій встановлено: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [3]. Тому особливо важливим є правильне розуміння та тлумачення практики Суду з цього приводу.

Практика Європейського суду з прав людини щодо обмеження права на свободу мирних зібрань вже ставала предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема Т. І. Фулей, М. В. Буроменського, І. В. Валюшка, А. Л. Федорової [3, с. 27–36; 4, с. 621–626; 5, с. 46–52; 6, с. 36–40]. Однак слід констатувати, що практика Суду стосовно втручання в свободу мирних зібрань, його цілей та меж наразі комплексно не досліджувалася.

Як відомо, право на свободу мирних зібрань є одним із прав, які закріплені в Європейській конвенції з прав людини 1950 р. Вказаний документ став фундаментальним правовим актом у сфері захисту прав людини в Європі та ознаменував собою початок створення європейського механізму захисту прав та свобод людини. Так, у п. 1 ст. 11 «Свобода зібрань та об'єднань» Європейської конвенції було встановлено, що «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами» [7]. У наступному пункті визначаються підстави для обмеження цих прав, зокрема, в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб або ж для

певних категорій осіб, які входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів [7].

Серед найбільш значущих справ, в яких Суд розглядав питання, пов'язані із захистом права на свободу мирних зібрань та його реалізацією, варто назвати рішення в таких справах, як: «Джавіт Ан проти Туреччини» 2003 р. (Djavit An vs. Turkey), «Станков та Об'єднана македонська організація Ілінден проти Болгарії» 2001 р. (Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden vs. Bulgaria), «Християнсько-демократична народна партія проти Молдови» 2010 р. (Christian Democratic People's Party v. Moldova) та ін. [8; 9; 10]. У цих справах, у тому числі, піднімалися питання, пов'язані з реалізацією права на свободу мирних зібрань.

У своїй практиці Суд зазначає необхідність максимально широкого тлумачення права на свободу мирних зібрань. У рішенні в справі «Джавіт Ан проти Туреччини» 2003 р. було встановлено, що це право «... не слід... тлумачити обмежувально» [8]. Водночас вказується, що існують і об'єктивні юридичні підстави для обмеження права на свободу мирних зібрань, у тому числі й ті, які зазначаються в тексті п. 1 ст. 11 Конвенції, а саме: загроза національній безпеці; загроза громадському порядку; обмеження, що встановлюються для конкретних категорій громадян.

Наприклад, у випадку обмежень права на свободу мирних зібрань із міркувань *національної безпеки* Суд дуже ретельно підходить до визнання того факту, що й справді мала місце ця підстава для обмеження права на свободу мирних зібрань. Так, у випадку застосування такої підстави, як «загроза національній безпеці», в рішенні у справі «Станков та Об'єднана македонська організація Ілінден проти Болгарії» 2001 р. Суд визнав порушенням заборону мирного зібрання у зв'язку з можливістю проголошення на ньому гасел, спрямованих проти територіальної цілісності: «Той факт, що група осіб закликає до автономії або навіть пропонує відділити частину території країни, таким чином вимагаючи фундаментальних конституційних та територіальних змін, не може автоматично виправдовувати заборону їх зібрання. Вимога територіальних змін у промовах і на демонстраціях автоматично не є загрозою територіальній цілісності країни і національній безпеці» [9].

Схожий підхід мав місце і в рішенні у справі «Християнсько-демократична народна партія проти Молдови» 2010 р. У ньому Суд встановив: «Кишинівська муніципальна рада та національні суди вважали гасла... такими, що закликають до насильницького повалення конституційного ладу і такими, що розпалюють ненависть до російського народу і підбурюють до війни і агресії проти Росії. Суд зазначає, що такі гасла мають розумітися як вираження незадоволення і протесту, і не переконаний, що вони могли б розумно розглядатися як заклик до насильства, навіть якщо це супроводжується спалюванням прапорів і зображень...» [10].

Як бачимо, обидва ці прецеденти можуть мати велике значення для України, оскільки порушені в них питання кореспондують тим проблемам зі свободою

мирних зібрань, які мають місце і в Україні в наш час. Зокрема, це стосується можливих дій української влади стосовно мирних зібрань, на яких проголошуються гасла, спрямовані проти територіальної цілісності України чи із закликами до війни, що не завжди можуть трактуватися як підстава для обмеження свободи мирних зібрань.

У випадку *загрози громадському порядку* Суд також застосовує достатньо обережний підхід до можливого застосування цієї підстави. У своїй практиці цей орган повсякчасно наголошує, що просто зміни у звичному перебігу громадського життя внаслідок проведення мирного зібрання є об'єктивною реальністю і автоматично не можуть розглядатися як підстава для заборони його проведення.

Так, у рішенні у справі «Сергій Кузнецов проти Росії» 2008 р. (Sergey Kuznetsov v. Russia) зазначалося, що «...будь-яка демонстрація в громадському місці неминуче до певної міри порушує загальний перебіг життя, включаючи перешкоди для руху людей, і органам влади слід проявити певну терпимість відносно мирних зібрань» [11]. Аналогічний підхід був застосований і в рішенні в справі «Баракко проти Франції» 2009 р. (Baracco vs. France): «...будь-яка подія в громадському місці викликає певною мірою перешкоди для загального перебігу життя, включаючи порушення руху (транспорт – Прим. Авт.), і, за відсутності насильства з боку демонстрантів, важливо, щоб влада продемонструвала певний ступінь терпимості щодо мирних зібрань, щоб свобода зібрань не була позбавлена своєї суті і змісту» [12].

Нарешті, третьою підставою є *«законні обмеження» на реалізацію цього права особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави* [7]. У своїй практиці, зокрема в рішенні в справі «Реквенї проти Угорщини» 1999 р. (Rekvenyi v. Hungary), Суд трактує цю підставу виходячи з необхідності забезпечення певної якості національного закону, наприклад передбачуваності та відсутності свавілля в цьому випадку [13]. Це пов'язане з тим, що існує прямий зв'язок між підтриманням правопорядку та законності і діяльністю окремих категорій державних службовців, у т.ч. збройних сил, поліції тощо. Тому обмеження на реалізацію права на свободу мирних зібрань у їх випадку є цілком обґрунтованими.

Окрім наведених трьох підстав для обмежень права на свободу мирних зібрань, окремі дослідники, зокрема Т. І. Фулей, наводять ще одну підставу, яка впливає на пряму із цього поняття, а саме «немирний» характер зібрання, який може призвести до виникнення агресії чи застосування сили в ході нього. Т. І. Фулей вказує: «Прикметник «мирний» становить природне обмеження дії свободи зібрань. Відповідно, якщо національні органи влади мають достатні підстави вважати, що певні зібрання, демонстрації чи мітинги не матимуть мирний характер, то обмеження на такі заходи, включаючи їх заборону, можуть бути виправданими» [3, с. 30].

Справді, в практиці Суду можна знайти прецеденти, які, в принципі, дозволяють виокремлюва-

ти цю підставу в якості самостійної. Водночас цей орган вказує, що вона може застосовуватися лише в разі, якщо самі ініціатори зібрання переслідують такі наміри. Водночас, як було зазначено в рішенні в справах «Християни проти фашизму та расизму» проти Об'єднаного Королівства» 1980 р. (Christians against Racism and Fascism v. United Kingdom) та «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії» (Platform «Arzte fur das Leben» v. Austria) 1988 р., якщо існує ризик, що мирне зібрання може бути приводом для заворушень і це є поза контролем організаторів, все ж таки цей чинник не може служити підставою для обмеження свободи зібрань [14; 15].

Для вирішення питань, пов'язаних зі встановленням наявності чи відсутності підстав для втручання (застосування обмежень) у право на свободу мирних зібрань, Суд у своїй практиці застосовує т. зв. «трискладовий тест». Зміст цього тесту полягає у розгляді кожної конкретної ситуації на допустимість застосування в ній підстав для обмеження цього права. Він включає три складові, які були визначені Судом, зокрема і в справі «Джавіт Ан проти Туреччини» 2003 р.:

- таке втручання має бути передбачене законом;
- воно має переслідувати одну або більше цілей, передбачених у Конвенції (загроза національній безпеці, громадському порядку і т.д.);
- воно має бути необхідним у демократичному суспільстві [8].

У своїх рішеннях Суд також більш детально роз'яснює й особливості застосування кожної з названих складових. Так, наприклад, щодо «передбачуваності законом» наголошується на тому, що воно має бути максимально точним: «Правило не може вважатися «законом», якщо воно не сформульовано з достатнім рівнем точності, що дозволяє громадянину регулювати свою поведінку: він повинен мати можливість передбачити в розумній за даних обставин мірі наслідки» [8].

Якщо щодо цілей втручання, які належать до другої складової, мова в цій статті вже йшла вище, то варто окремо зупинитися на третій складовій – необхідності в демократичному суспільстві. У рішенні у вже згаданій справі «Християнсько-демократична народна партія проти Молдови» 2010 р. суд констатував: «Звертаючись до ознак «демократичного суспільства», Суд надає особливого значення плюралізму, терпимості і широті поглядів... хоча окремі інтереси повинні при нагоді бути підпорядковані інтересам групи, демократія не означає, що думка більшості має завжди переважати: має бути досягнуто рівновагу, яка забезпечує справедливе та належне ставлення до меншин і уникає будь-яких зловживань домінуючим становищем» [10].

Суд особливо прискіпливо ставиться до цієї цілі втручання та постійно роз'яснює, в яких випадках ця ціль є виправданою, а в яких ні. Щодо змісту цього поняття, то в справі «Гранде Оріенте д'Італія ді Палаццо Джустиніані проти Італії» 2001 р. (Grande Oriente D'Italia Di Palazzo Giustiniani vs. Italia) Суд постановив: «Вислів «необхідно в демократичному суспільстві» передбачає, що втручання відповідає «невідкладним

соціальним потребам» і, зокрема, є пропорційним поставленій законній меті» [16]. В якості необхідного елементу також розглядається обґрунтованість такої необхідності: «У зв'язку з природою права на мирні зібрання і права на об'єднання та її тісним зв'язком із демократією повинні бути переконливі і вагомі причини, щоб виправдати втручання в це право» [16].

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що у своїй практиці Європейський Суд із прав людини значну увагу приділяє питанням, пов'язаним із правом на свободу мирних зібрань та його реалізацією. У своїх рішеннях Суд дає тлумачення поняттю «право на свободу мирних зібрань», тлумачить підстави для його обмеження та допустимість втручання в реалізацію. Слід зазначити, що Суд дуже обережно підходить до вирішення питань щодо втручання в свободу мирних зібрань, водночас визнаючи його обґрунто-

ваність, у разі якщо таке втручання відповідає складовим т. зв. «трискладового тесту», який має на меті встановити відповідність такого втручання нормам Європейської конвенції з прав людини 1950 р.

Як видно з вищенаведених прецедентів, у практиці Суду триває постійний пошук балансу між правом на свободу мирних зібрань та допустимістю втручання й обмеження цієї свободи. Він спрямований, з одного боку, на недопущення обмеження цього права, а з іншого – на протидію зловживанням цим правом. На нашу думку, такий підхід є свідченням відсутності механічності в прийнятті рішень Судом і застосування індивідуального підходу в кожному з випадків. Це є, безумовно, позитивною практикою, спрямованою на вироблення універсальних підходів до цього питання відповідно до положень Європейської конвенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мала енциклопедія міжнародного права / За заг. ред. проф. Ю.Л. Бошицького. – К.: Кондор-Видавництво, 2013 – 440 с.
2. Фулей Т. І. Право на свободу мирних зібрань: європейські стандарти та практика їх застосування апеляційними судами в Україні / Т.І. Фулей // Судова апеляція. – 2009. – № 3(16). – С. 27-36.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 – 3477-IV / Верховна Рада України. – Офіційний вісник України від 05.04.2006 р. – Офіц. вид. – 2006. – № 12. – Стор. 16, стаття 792, код акту 35664/2006.
4. Буроменський М. В. Право на свободу асоціації та на проведення мирних зборів / М. В. Буроменський // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст ; за ред. О. Л. Жуковської. – Київ : ВІПЛО, 2002. – С. 621–626.
5. Валюшко, І. В. Проблеми законодавчого регулювання свободи мирних зібрань громадян в Україні / І. В. Валюшко // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. щокв. 36. – 2009. – №4 – С. 46-52.
6. Федорова А. Право на свободу мирних зібрань у контексті практики Європейського суду з прав людини / Федорова А. Л. // Наукові записки НаУКМА. – 2014. – Т. 155 : Юридичні науки. – С. 3–40.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004/card6#Public
8. Djavit An vs. Turkey Case (Application no. 20652/92) : Judgement of 20 February 2003 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 01.11.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60953#{"itemid":\["001-60953"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60953#{)
9. Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden vs. Bulgaria Case (Applications nos. 29221/95 and 29225/95) : Judgement of 2 October 2001 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 01.11.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59689#{"itemid":\["001-59689"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59689#{)
10. Christian Democratic People's Party v. Moldova Case (Application no. 28793/02) : Judgement of 14 February 2006 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 01.11.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"appno":\["28793/02"\],"itemid":\["001-72346"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)
11. Sergey Kuznetsov v. Russia (Application no. 10877/04) : Judgement of 23 October 2008 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 06.12.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"appno":\["8440/78"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)
12. Barraco vs. France Case (Application no. 31684/05) : Judgement of 23 October 2006 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 01.11.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2657205-2899486#{"itemid":\["003-2657205-2899486"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2657205-2899486#{)
13. ReKenyiv Hungary Case (Application no. 25390/94) : Judgement of 20 May 1999 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 02.11.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58262#{"itemid":\["001-58262"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58262#{)
14. Christians against Racism and Fascism v. United Kingdom Case (Application no. 8440/78) : Judgement of 16 July 1980 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 02.11.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"appno":\["8440/78"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)
15. Platform «Arzte fur das Leben» v. Austria Case (Application no. 10126/82) : Judgement of 21 June 1988 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 02.11.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"appno":\["10126/82"\],"itemid":\["001-57558"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)
16. Grande Oriente D'Italia Di Palazzo Giustiniani vs. Italia Case (Application no. 35972/9) : Judgement of 2 August 2001 / HUDOC Search Page. – [Electronic source] – Cit. 01.11.2014. Retrieved from – [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"appno":\["35972/97"\],"itemid":\["001-59623"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)